

УДК 378.147.227

Яцинік А. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДЕФЕКТОЛОГІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

А *Висвітлені питання інклюзивної освіти, обґрунтована доцільність упровадження інклюзивного навчання в Україні, зазначені основні засади ефективної реалізації інклюзії: психологічна готовність усіх учасників освітнього процесу, наявність знань про фізіологічні та психологічні особливості дітей із особливими освітніми потребами, володіння спеціальними методиками навчання, використання новітніх підходів під час підготовки педагогічних кадрів у закладах вищої освіти, а саме знайомство студентів не тільки з дисциплінами спеціальної освіти, а й з основами педагогічного менеджменту.*

Ключові слова: інклюзивна освіта; корекційний педагог; підготовка; професійна діяльність; готовність; студенти; діти з особливими освітніми потребами

Актуальність проблеми. Умови сьогодення вимагають змін не тільки у громадянському, суспільному житті, а й в освітньому просторі сучасної України. Реформування відбувається на всіх ланках педагогічної освіти: дошкільній, початковій, середній і вищій. Значної уваги заслуговує питання навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами. Модернізація освітнього простору обумовлена не тільки змінами у законодавстві, а й у перегляді ставлення до змісту та організації освітньої діяльності. Увага до розвитку інклюзивного навчання вимагає прискіпливого ставлення до підготовки майбутніх педагогів. Саме професійна майстерність учителя, його компетентність, володіння сучасними методиками, новітніми технологіями є запорукою ефективності навчання дітей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питаннями підготовки корекційних педагогів опікувалися В. Бондар, Т. Дегтяренко, С. Миронова, Н. Пахомова, В. Синьов, С. Яковлева та ін.

Проблему підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності у царині корекційної освіти вивчали О. Безпалько, В. Бочарова, Б. Вульфова, І. Зверева, А. Іванченко, А. Капська, В. Липа, С. Литвиненко, Л. Міщик, В. Петрович, В. Синьов, С. Харченко та ін.

Особливостям педагогічного процесу вищої школи присвячені праці Є. Барбіна, В. Бутенко, М. Васильєвої, В. Вихрущ, В. Гриньової, В. Кулешової, В. Лозової та ін., використання педагогічних технологій у педагогічному процесі – В. Євдокимова, О. Пехоти, І. Прокопенка, Г. Селевка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття.

Упровадження інклюзії в освітній простір передбачає створення інклюзивних класів, ресурсних центрів, розроблення програм, індивідуальних планів навчання дітей із особливими освітніми потребами, а питання готовності педагога до реалізації цих завдань виведено за межі обговорення.

Метою статті є узагальнення інформації щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні, висвітлення думки науковців і практиків із цього питання, визначення особливостей практичної реалізації інклюзивного навчання, висвітлення проблем, які виникають на етапі підготовки педагогів до їхньої професійної діяльності, а також пошук шляхів їхнього подолання в умовах інклюзії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Законодавство України визначає інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб із особливими освітніми потребами, а також їхню соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Інклюзивна освіта передбачає навчання дітей із особливими освітніми потребами у загальноосвітніх закладах із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, створення відповідного освітнього простору та надання якісних освітніх послуг [7]. За твердженнями науковців (В. Синьов, Е. Синьова, М. Шеремет, Д. Шульженко), реалізація інклюзивного навчання можлива за умов сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку дітей із особливими потребами. Така дитина повинна відчувати себе комфортно під час реалізації свого права на навчання, бути повноцінним учасником суспільного життя, що сприятиме соціалізації дітей із особливими потребами.

В Україні інклюзивна освіта знаходиться на стадії становлення. Сучасна система освіти недостатньо готова до реалізації запланованих змін, оскільки не всі заклади освіти використовують спеціальні адаптовані навчальні програми, індивідуальні навчальні плани, а також дистанційні програми навчання, а деякі заклади взагалі не мають досвіду навчання дітей із особливими освітніми потребами; у педагогів недостатньо знань про фізіологічні особливості та специфіку навчання та виховання дітей з інвалідністю, деякі вчителі не мають навіть навичок роботи з такими дітьми. Треба звернути увагу на те, що, на жаль, не всі батьки дітей інклюзивного класу готові до того, що у класі з'явиться дитина з особливими освітніми потребами, а це може спровокувати конфлікти, суперечки, що вплинуть на результативність навчання, психологічний клімат і комфорт усіх учасників освітнього процесу: дітей, учителів, батьків.

Інклюзивна освіта тісно пов'язана із соціалізацією особистості. Під соціалізацією розуміється процес засвоєння зразків поведінки, соціальних норм і правил, наявність знань, умінь і навичок, що допомагають успішно перебувати в суспільстві. Інклюзія виступає одним із найефективніших механізмів успішної соціалізації індивіда.

Розроблення і прийняття нових законодавчих актів, державних цільових програм сприятимуть розвитку інклюзивної освіти, включення інвалідів в освітнє середовище, а разом із тим – інтеграції людей із особливими потребами до соціуму.

Соціалізація дітей із особливими потребами залежить від оточення, яке надає дієву допомогу в придбанні нового соціального досвіду, засвоєнні нових соціальних ролей. Тому в процесі інклюзивного навчання повинні бути створені можливості для комунікації, побудови відносин у колективі, рольового функціонування як у повноцінних членів групи. Створення особливого інклюзивного середовища, спрямованого на успішну адаптацію дітей із особливими освітніми потребами, має базуватися на особистісно зорієнтованих формах, методах навчання, максимально враховувати їхні індивідуальні особливості.

Для дітей із порушеннями психофізичного розвитку, окрім фізіологічних та психологічних особливостей, притаманне порушення пізнавальної діяльності. Усе це обумовлює вибір методів і прийомів навчання, вони повинні базуватися на певних засадах спеціальних методик, хоча зміст навчальної діяльності дітей, які відвідують заклади загальної середньої освіти, і дітей із особливими освітніми потребами майже не відрізняється. Під час організації такої педагогічної діяльності, формулювання основних завдань і напрямів вводяться не тільки загальні, вікові, а й корекційні завдання. Для ефективного освітнього супроводу та адаптації діти з особливостями психофізичного розвитку потребують спеціальних умов навчання та виховання, що сприятимуть корекції та компенсації дефекту. Чим раніше буде розпочато корекційну роботу, тим

кращих успіхів можна досягти у процесі компенсації та запобігати виникненню вторинних відхилень. Ураховуючи особливості психоемоційної сфери дітей, які потребують додаткової уваги, треба зауважити, що при організації корекційної роботи важливе значення має створення емоційного клімату, при якому кожна дитина постійно відчуває турботу про себе, увагу, ласку з боку всіх педагогів.

У цьому аспекті на особливу увагу заслуговує питання особистісних і професійних якостей педагогічного працівника, який під час своєї професійної діяльності контактує з особливим контингентом: колегами, дітьми, батьками та особами, що їх замінюють, іншими працівниками закладу освіти, з органами місцевого самоврядування, громадськістю.

З огляду на визначені завдання актуальною є проблема розвитку організаційної культури педагога, оскільки належні умови навчання й виховання залежать, перш за все, від правильної організації навчальної та корекційної роботи, налагодження партнерських стосунків із батьками дітей.

Упровадження ідей педагогічного менеджменту у процес корекційної діяльності висуває нові вимоги до підготовки фахівців зі спеціальної освіти, здатних створювати атмосферу взаємодії, продуктивної педагогічної діяльності, максимально розкривати потенціал усіх суб'єктів освітнього процесу.

Педагогічна діяльність є також організаційною за характером її виявлення, однак має й інші структурно-функціональні параметри (навчальний, виховний, дослідницький, управлінський, самоосвітній, громадський). Про педагога можна говорити як про особистість, яка має добре розвинені організаторські здібності, піклується, надихає та дисциплінує тих, кого навчає й виховує, а також має велику здатність до самоорганізації та вдосконалення.

В Українському педагогічному словнику (1997) термін «організаторські здібності» визначено як «сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння організаторською діяльністю, її ефективного виконання. Організаторські здібності передбачають спрямованість особистості (світоглядну, політичну, моральну, ділову), рівень її готовності (ділова компетентність, уміння навички, досвід)», риси характеру (комунікабельність, ініціативність, організованість, самостійність, емоційна врівноваженість)» [2, с. 240].

Сучасний педагог має володіти організаційною культурою, поняттям ширшим за організаторські здібності, близьким до професійно-педагогічної, управлінської культури. Водночас вона є самостійним особистісним новоутворенням, яке виявляється в професійній діяльності не лише через організаційний вплив на роботу всіх суб'єктів закладу освіти, але й через усвідомлення та осмислення значущості розвитку власного «Я», формування вміння самоуправління й саморегуляції, оволодіння навичками самоменеджменту.

Невід'ємною складовою організаційної культури корекційного педагога вважаємо педагогічну майстерність, оскільки, як наголошував відомий український педагог І. Зязюн, «педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі» [5, с. 25]. У роботі з дітьми важливими властивостями є гуманістична спрямованість діяльності, педагогічні здібності та педагогічна техніка вихователя, вчителя, дефектолога.

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури виокремлюємо структурні компоненти організаційної культури корекційних педагогів:

– мотиваційно-ціннісний компонент, стимулювання якого орієнтує корекційного педагога на позитивні зміни в мотиваційно-ціннісній сфері особистості, виявлення поваги до інших працівників освітньої установи та батьків, відчуття професійного натхнення в роботі з дітьми;

– знаннево-діяльнісний, розвиток якого сприяє обізнаності педагогів закладів освіти з питань організаційної діяльності, підвищує загальний рівень культури поведінки, ділового етикету;

– особистісно-регулятивний, розкриття якого мобілізує й регулює потенційні сили корекційного педагога (емоційну стійкість, емпатію, комунікативність, креативність, організованість) у процесі виконання функціональних обов'язків.

У Законі України «Про освіту» № 2145 – VIII від 05.09.2017 (ст. 8) визначені види освіти, за допомогою яких людина реалізує своє право на освіту впродовж життя; одним із них є самоосвіта (інформальна освіта), яка передбачає необхідність формування творчої особистості, якій притаманні вміння приймати нестандартні рішення, здатність до самовиховання, саморозвитку та самовдосконалення, усвідомлення важливості саморозвитку у професійній педагогічній діяльності [7].

Разом із тим маємо можливість окреслити певні недоліки у професійній підготовці спеціалістів педагогічної галузі: недостатня обізнаність і низька готовність майбутнього педагога до інноваційних змін, відсутність усвідомлення важливості саморозвитку та самовдосконалення у подальшій діяльності. Вважаємо, що акцентуація на важливості формування організаційної культури як майбутніх, так і вже працюючих корекційних педагогів, є одним із перспективних напрямів удосконалення роботи освітніх установ у межах впровадження інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта передбачає орієнтованість освітніх установ під потреби дітей із особливостями психофізичного розвитку. Наявність спеціально адаптованих навчальних програм та індивідуальних навчальних планів є важливою умовою успішного отримання освіти особами з обмеженими можливостями.

Необхідно відзначити ще одну проблему, яка перешкоджає впровадженню інклюзивної освіти: недостатня ком-

петенція педагогічних кадрів. Її можливо вирішити через включення модуля з інклюзивної освіти, а також курсів зі спеціальних методик навчання до програм навчання педагогів дошкільної, загальної, спеціальної освіти, психологів, соціальних педагогів, а також під час проходження курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Доцільним, на нашу думку, буде відкриття у педагогічних закладах вищої освіти нових спеціальностей, які забезпечать якісну професійну підготовку тьюторів, консультантів, асистентів учителя.

На підставі аналізу основних аспектів досліджуваної проблеми можна зробити такі **висновки**: сучасні навчальні плани педагогічних закладів вищої освіти не в повній мірі відповідають тим змінам, які відбуваються в освіті сучасної України. Навіть при підготовці майбутніх дефектологів недостатньо уваги приділяється вивченню дисциплін, пов'язаних із реалізацією інклюзивного навчання. А підготовка спеціалістів із середньої та дошкільної освіти відбувається взагалі без ознайомлення зі спеціальними предметами. Сучасний педагог закладу загальної середньої освіти не володіє методикою навчання дітей із особливими потребами, особливостями фізіологічного та психічного розвитку таких дітей, що звичайно відображається на якості навчання та ефективності інклюзії загалом. Упровадження спеціальних дисциплін на всіх педагогічних спеціальностях, на нашу думку, дозволить не тільки адаптувати педагога до роботи в нових умовах, а також ефективно здійснювати свою професійну діяльність і бути результативним у реалізації інклюзивного навчання. Вважаємо за доцільне переорієнтування освітнього процесу у закладі вищої освіти на викладання спеціальних дисциплін при підготовці не тільки корекційних педагогів, але й усіх педагогічних кадрів.

Перспективи подальшого дослідження порушеної проблеми бачимо у необхідності спрямовувати на теоретичне обґрунтування і методичну розробку різних навчальних програм, які будуть знайомити майбутніх педагогів із досвідом роботи з дітьми із особливими потребами та сприятимуть усвідомленню важливості знань щодо цього питання у майбутнього педагога і допоможуть у подальшій професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. : В. Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст]. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
3. Дегтяренко Т. М. Модифікація професійної підготовки фахівців у контексті модернізації системи спеціальної освіти. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/pednauk_2015_3_3.pdf. Назва з екрану.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
5. Зязюн І. А. та ін. Педагогічна майстерність: підручник / за заг. ред. І. А. Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.

6. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Вид. доп. та переробл. Київ: Вид. група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
7. Про освіту : Закон України.
URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>. Назва з екрану.
8. Фомічова Л. І. Проблеми психології вищої школи / Л. І. Фомічова // Психологія та педагогіка: спеціальні : у 2-х кн.: зб. наук. пр. / за ред. Л. І. Фомічова. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. Кн. 1. С. 51–55.
9. Хміль Ф. І. Основи менеджменту: підручник. Київ: Академвидав, 2003. 608 с.
10. Яременко В. Тлумачний словник української мови [Текст] / укл. : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконт, 2008. Т. 2. С. 33, 479.
11. Яцинік А. В. Розвиток організаційної культури керівників дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 20 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 02.06.2018

Яцинік А. В. Особенности подготовки будущих дефектологов в условиях инклюзивного образования.

А Изложены наиболее актуальные проблемы инклюзивного образования, обозначены основные проблемы реализации программы инклюзивного обучения, рассмотрены варианты улучшения качества подготовки педагогических кадров в высших учебных заведениях, даётся оценка эффективности внедрения инклюзии в учебный процесс. Обозначены основные компоненты успешного обучения детей с инвалидностью в инклюзивных классах: осведомлённость педагогов в вопросах инклюзивного образования, наличие специальных знаний, владение специальными методиками обучения детей с особенностями психофизического развития, изменение подходов к подготовке педагогических кадров в учебных заведениях III–IV уровня аккредитации.

Ключевые слова: инклюзивное образование; коррекционный педагог; профессиональная деятельность; подготовка; готовность; студенты; дети с особыми образовательными потребностями

Yatsynyk Alla. Features of the Future Defectologists Training in the Context of the Inclusive Education Development.

S The most urgent problems of inclusive education and main problems of implementing the program of inclusive education are outlined, options for improving the quality of teachers training in higher education institutions are discussed; effectiveness of introduction of inclusion in the educational process is evaluated. The main components of the successful education of children with disabilities in inclusive classes are identified: teachers' awareness in the aspects of inclusive education, availability of special knowledge, the possession of special methods for teaching children with special psychophysical development, changing approaches to the training of pedagogical personnel in educational institutions of the III-IV-th level of accreditation.

Key words: inclusive education; correctional teacher; training; professional activity; readiness; students; children with special educational needs